

Janiš, Dalibor; Kohoutek, Jiří

Hrady a jejich úloha ve struktuře osídlení horního Pobečví

Archaeologia historica. 2002, vol. 27, iss. [1], pp. 179-195

ISBN 80-7275-031-3

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140463>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Hrady a jejich úloha ve struktuře osídlení horního Pobečví

DALIBOR JANIŠ – JIŘÍ KOHOUTEK

Převážně hornaté území povodí obou Bečev bylo postupně osidlováno v dlouhém časovém úseku počínaje středověkou kolonizací a konče pasekářskou a tzv. valašskou kolonizací v 16. až 18. století. Území sledovaného regionu bylo tvořeno převážně rozsáhlým pomезním hvozdem, který byl dle svědectví písemných a částečně i archeologických pramenů intenzivněji kolonizován až od závěru 13. století. Proces kolonizace pak pokračoval hluboko do 14. století, poznání jeho jednotlivých fází je ale prozatím neúplné. Cílem předkládaného příspěvku je objasnění počátků a úlohy opevněných sídel (hradů) v sídelní struktuře horního Pobečví, a to na základě analýzy písemných pramenů s přihlédnutím k závěrům starší literatury a na základě archeologických poznatků, které jsou díky předchozím výzkumům k dispozici pro většinu sledovaných opevněných sídel. Role archeologie ve vztahu k poznání osídlení sledovaného regionu však zdaleka nebyla vyčerpána, neboť pramená základna pro většinu vesnických a především městských sídel je prakticky nulová (Valašské Meziříčí, Rožnov p. R., Vsetín) nebo značně torzovitá (Kelč). Budoucí výzkumy by měly pomoci odpovědět na otázky spojené s počátky a rozsahem osídlení a ukázat jeho ostatní hmotné projevy.

*

Na organizaci kolonizace horního Pobečví se kromě šlechty (zejména páni z Kravař) podíleli především olomoučtí biskupové, kteří prostřednictvím svých leníků kolonizovali podhůří a severní pás Hostýnských vrchů a část území na dolním toku Rožnovské Bečvy. Rozsáhlejší statky získalo biskupství v uvedeném prostoru již v první třetině 12. století, jak nás o tom informuje listina biskupa Jindřicha Zdíka, která je dnes kladena k roku 1141 (CDB II, č. 115, 116–123; Bistřický 1998 – srov. jeho starší práce zde uvedené). Z listiny se dozvídáme, že Zdíkův předchůdce biskup Jan koupil (někdy mezi léty 1113–1125) od olomouckého úředníka Oty II. Černého ves Kroměříž s krčmami a mýtem. Ke kroměřížskému dvorci náleželo dvanáct celých vesnic, mezi kterými jsou jmenovány Szany, Těšice, Zámrsky, Němetice a Milotice. Mezi majetky olomouckého a přerovského kostela a proboštví kostela sv. Václava jsou třikrát zmíněny statky v Kladerubech, které se patrně týkají Kladerub u Kelče. Choryně se objevuje až ve výčtu statků, který byl do listiny připsán ve druhé polovině 12. století (Flodr 1960, 50–51, 231–232). Jmenované vesnice vytvářely koncentrovanou skupinu ležící v severovýchodní části přerovského hradskeho obvodu a staly se jádrem pro vznik pozdějšího biskupského kelečského panství.

Území tvořené mírně zvlněnou Kelečskou pahorkatinou pozvolna se zvedající z Hornomoravského úvalu a z jihu ohraničené masivem Hostýnských vrchů vykazuje četné stopy pravěkého osídlení v návaznosti na prastarou dálkovou komunikaci procházející Moravskou branou. Od prvních desetiletí 10. století jí procházela významná větev transevropské obchodní cesty, se kterou pravděpodobně souvisí známý nález depotu mincí a zlomkového stříbra, který byl učiněn v roce 1938 na vrchu Strážném, asi 1,5 km severozápadně od Kelče (Štěpková, 1957; Turek 1962; Kučerovská 1986). S ohledem na nejmladší mince byl poklad ukryt krátce po roce 1002. O něco mladší byl patrně depot mincí nalezený u Němetic, který obsahoval údajně větší počet mincí, s nichž jsou známy jen tři denáry uherského krále Štěpána I. Bližší nálezové okolnosti a dobu nálezů neznáme (Nohejlová-Prátová 1956, 55). Osídlení severní části Kelečska a význam tohoto prostoru dokládá

i hradiště v poloze Hradištěk u Ústí. Bylo dvojdílné a opevněné dvojími až trojitými valy, rámcově jej lze zatím datovat do mladší doby hradištní. Jeho funkce není zcela jasná, zaujímal však výhodnou polohu na levém břehu Bečvy při jejím vstupu do úzkého údolí spojujícího Kelečsko s Moravskou bránou.

Územím Kelečska procházela ve středověku obchodní cesta v hlavním směru Kroměříž, Hulín, Holešov, Bystřice pod Hostýnem, Všechnovice, Kelč, Nemetice, Hustopeče nad Bečvou a Starý Jičín, kde se napojovala na tradiční směr Jantarové cesty. Tuto komunikaci dokládá také několik písemných zpráv – v listinném falzu z počátku 14. století se mluví o cestě vedoucí z Hradce (nad Opavicí) směrem na Kelč (CDB II, č. 352, 364–368), z listiny z roku 1396 se dozvídáme o několika místních trasách, kterými tato cesta Kelečskem vedla, a o povinnosti placení mýta v Kelči (CDM XII, č. 332, 307–308; k mýtu srov. také listinu z roku 1383 – CDM XV, č. 231, 199–200).

Při rekonstrukci vývoje a struktury osídlení Kelečska jsme prozatím odkázáni především na písemné prameny, které však osvětlují až stav v poslední třetině 13. století. Nečetné starší archeologické nálezy pocházejí vesměs z prostoru Kelče a byly učiněny ve čtyřicátých letech 20. století zpravidla náhodně při stavbách domů. Dochovala se jen velmi jednoduchá nálezová dokumentace a jedná se převážně o nálezy z porušených středověkých i novověkých odpadních jímek (některé s dřevěným bedněním) obsahujících především zlomky keramických nádob a osteologický materiál (Očenášek 1946, 734–745; týž 1948). Nedávný výzkum kostela sv. Kateřiny a jeho okolí částečně zachytil půdorys původní stavby, jejíž vznik by mohl sahát až do 70. let 13. století (Stabrava 1999; Goryczková 1997; Grůza 1997). Podobně další drobnější výzkum v blízkosti historického jádra Kelče (Nového města) přinesl doklady osídlení ze 70.–80. let 13. století (Drechsler–Janiš 1998).

Pomineme-li citované falzum ze 14. století hlásící se k roku 1201 (CDB II, č. 352, 364–368), samotná Kelč (dnešní tzv. Staré město) se poprvé uvádí v roce 1247 ve dvou listinách papeže Innocence IV. týkajících se obsazení jistých biskupských kostelů, přičemž v jedné z nich se mluví o kostele sv. Petra v Kelči (CDB IV/1, č. 109, 203; č. 110, 204; Hrabová 1964, 37). Částečná revize starších, výše citovaných nálezů bezpečně dokládá osídlení prostoru Starého města v první polovině 13. století; důvodně lze předpokládat i osídlení starší. Dlouhá náves Starého města respektuje přibližně severojižní směr výše zmiňované obchodní cesty. O stavební podobě farního kostela sv. Petra (a Pavla) máme jen velmi kusé informace písemných pramenů, neboť původní stavba byla v roce 1775 s výjimkou renesanční věže zbořena (Samek 1999, 135; Pavlů 1999).

Sídelní komora tvořící od poloviny 12. století severní část Kelečska se po polovině následujícího století začala rozšiřovat směrem na jih do podhůří a severního pásu Hostýnských vrchů. V roce 1270 se poprvé připomínají mezi biskupskými statky, které jako léno obdržela Kateřina, vdova po leníku Albertu Stange, vesnice Komárovice s mlýnem, Babice s mlýnem a „nová ves“ Branky s mlýnem (CDB V/2, č. 609, 209–210). V téže listině jsou zmíněny také dva mlýny u města Kelče (*circa civitatem Kelcz*). První výslovnou zmínku o městě pak lze spojit s dnešním tzv. Novým městem, které bylo založeno na vyvýšené poloze severozápadně od Starého města pravděpodobně v 60. letech 13. století olomouckým biskupem Brunem. Odpovídají tomu i další okolnosti (vznik Posvátka tvořeného poddanými kelečského faráře) a také novější archeologická zjištění. Nově založené město vzniklo na území vsi Sazan s tím, že část této vsi zůstala zachována v západní části města a vytvořila tak jeho okrajovou část – předměstí, kterým se postupně stalo i Staré město. Tento územní celek pak doplňovalo několik samostatných dvorů, které ležely v blízkosti a byly v držení jednotlivých biskupových leníků (Rolinc 1986; Grůza 1997, 41–42; Drechsler–Janiš 1998, 128; Rosová 2000).

Hrad v Kelči. K závažným otázkám nejstarších dějin Kelče patří existence biskupského hradu (či obdobného sídla) před rokem 1455. V roce 1282 je ve svědecké řadě vedle několika olomouckých úředníků, kleriků a dalších šlechticů jmenován Markvard, „*castellanus domini Olomucensis episcopi de Kelcz*“ (CDM IV, č. 203, 267–269). Tento údaj byl

J. Eliášem zpochybněn s tím, že údaj se týká hradu Šaumberku, který až do smrti biskupa Bruna († 1281) měl nést jméno Kelče a teprve v 80. letech se měl objevit pod novým jménem; pro ztotožnění obou hradů má dále svědčit jejich „neúčelná blízkost“ (Eliáš 1979, 77; odtud Plaček 1996, 191). Proti uvedené hypotéze však stojí řec pramenů: šaumburský purkrabí Mikuláš se s predikátem „*de Schowenburch*“ jmenuje mezi biskupovými leníky již v roce 1275 a následně v roce 1282, jen měsíc po zmínce o Markvardovi (CDB V/2, č. 800, 487–488; CDM IV, č. 205, 271–272; č. 206, 272–273). Také „neúčelná blízkost“ je pochybná – obě lokality dělí vzdálenost vzdušnou čarou 8 km. Markvarda můžeme patrně ztotožnit s Markvardem z Násilé, který se připomíná v letech 1280–94 a jehož bratr Milota držel (v 80. letech) na Kelečsku lénem ves Komárno (CDM IV, č. 175, 238–239; SUB VI, č. 151, 123–124; Lechner I, 7–8). Dále písemné prameny o kelečském hradu mlčí. Teprve listina biskupského oficiála Pavla z Prahy s problematikým datem (snad 1429) přináší další doklady o kelečském „zámku“ (Snopek 1912). Listina, která se dochovala v české verzi až v pozdějším opise, zjevně obsahuje několik časových vrstev a popisuje události před a po vypuknutí husitské revoluce (srov. Baletka 1999, 20). Přesto nelze pasáže týkající se kelečského hradu považovat za pozdější vsuvky (jak soudí Eliáš 1979, 77, 100, pozn. 4) – musely by být vytvořeny až po roce 1455 a jejich vložení do textu listiny by v celkovém kontextu ztrácelo smysl a účel. Ve výčtu povinností a práv kelečského faráře se uvádí, že „*v kostele Matky Boží a svatějí Kateřiny na zámku páně, kdež nyní jest městečko, farář nikdy není povinen mši slůžiti, leč času válečného aneb z své dobré vůle. Neb pan Petr biskup slovně paměti k vyzdvižení městečka toho daroval čtyřyceti hřiven lidem tu v Kelči, na památku toho dobrodiní rozkázal dáti čtyry hřivny farářovu kaplanu každý rok, aby čel mše v neděli, ...*“. O farářových poddaných (tvořících tzv. Posvátno) se říká: „*Má [tj. farář] také čtyřyceti, a dva člověky, kteříž přísluší k kostelu a kteříž slůží faráři, a nejsou povinni ani při stavech, ani při zámcích, ani při městečku robotovati neb hlášeti. [...] Kdež by pak farář času válečného se vebral do městečka, tehdy i oni [tj. jeho poddaní] s ním vejdu a budú pomáhati brániati městečka a zámku.*“ (Snopek 1912, 400–401). Z citovaných pasáží celkem jednoznačně vyplývá, že kelečský hrad (zámek) svojí polohou souvisel s městečkem, tj. s Novým městem. Na hradě měl být kostel (kaple), a to již počátkem 14. století, neboť biskup Petr (II., 1311–1316) zřídil nadaci pro kaplana, který měl v kostele pravidelně konat mše. Kostel tak patrně měl plnit funkci městského kostela pro Nové město (stejně soudí Grůza 1997, 43). Listina dále také dokládá pokračující proces konstituování města.

Kelečský hrad je tradičně nejčastěji hledán v místech dnešního zámku (nejnověji např. Samek 1999, 134–135), jehož východní křídlo tvoří dle stavební historické průzkumu původní tvrz, postavená ve druhé polovině 15. století (Eliáš 1979, 79–81). Starší konstrukce zde nebyly zjištěny, z areálu zámku nemáme k dispozici ani archeologická zjištění. Další variantu nabízí citovaný údaj o patrociniu hradního kostela (kaple) a jeho případné funkci městského kostela. Bylo by možné jej ztotožnit s dnešním filiálním kostelem sv. Kateřiny, resp. jeho nejstarší fází zjištěnou citovaným výzkumem P. Stabravy. Původní hrad by pak mohl ležet v jeho blízkosti, tedy v severovýchodní části městského areálu – další otázkou je pak doba jeho vzniku (obr. 1). Za zmínku v této souvislosti stojí, že vně jižní strany kostela sv. Kateřiny bylo zjištěno mohutné základové zdivo, které Stabrava interpretuje jako možnou část městské fortifikace nebo zbytek kláštera (Stabrava 1999, 120). V letech 1786 a 1806 se píše o kostele sv. Kateřiny jako o bývalém klášterním kostele a ženském cisterciáckém (!) klášteře při něm, který zanikl za husitských válek (Grůza 1997, 45, 48). Tato pozdní, dost pochybná zpráva o údajném klášteře však může být i zkomoleným odkazem na původní hrad (nějaké jeho dochované konstrukce). Jasně do naznačených úvah však může vnést jen další archeologický výzkum.

V souvislosti s uvažovaným kelečským hradem a jeho stavební podobou lze také odkázat na možné analogie s biskupovými sídly v Osoblaze a Mohelnici v podobě opevněných domů situovaných na okraji městských areálů v návaznosti na městské hradby (Kouřil–Prix–Wihoda 1997, 260; Samek 1999, 542–543). V případě Kelče je nejasná také otázka

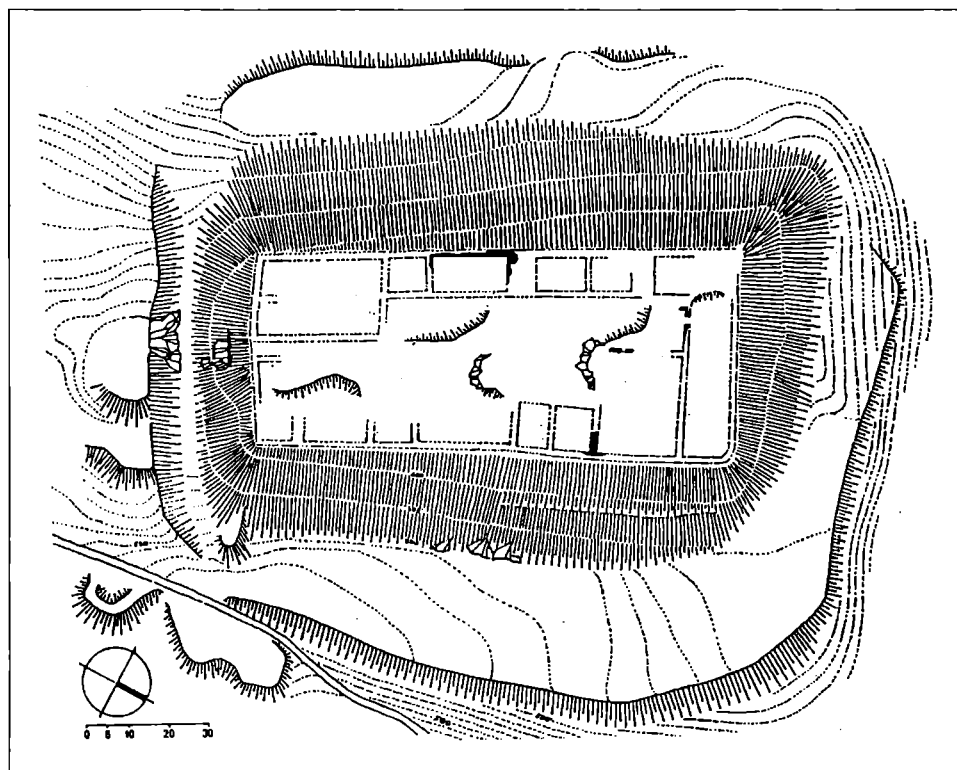
Obr. 1. Kelč – půdorys Nového města s vyznačením kostela sv. Kateřiny a zámku (gotické jádro šrafováno). Výřez z mapy stabilního katastru z r. 1830, upraveno.

vzniku městských hradeb. V roce 1389 obdržela Kelč od biskupa Mikuláše z Riesenburku právo odúmrťe s podmínkou, že se opevní hradbami, věžemi, bránami a příkopy (CDM XI, č. 583, 505–506), kdy se tak skutečně stalo a v jaké stavební podobě, je zatím nejasné (existenci alespoň velmi jednoduchého ohrazení naznačuje výše citovaná listina hovořící o účasti farářových poddaných při obraně města). Stejně privilegium, vytvořené podle shodného formuláře, v téže době obdržela i další biskupská města – Osoblaha, Budišov, Brušperk, Ostrava, Svitavy a Mohelnice (CDM XI, č. 577–582, 490–505).

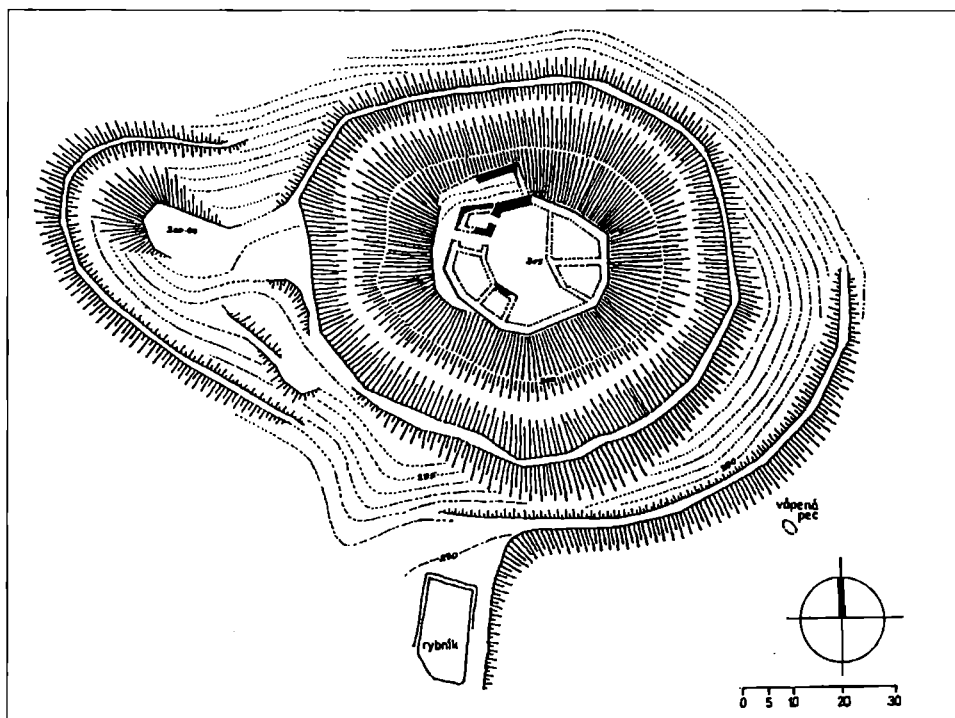
Hrad Šaumburk byl vybudován olomouckým biskupem Brunem na severním okraji masivu Hostýnských vrchů. Dobu vzniku hradu nám poměrně přesně dokládá Brunova listina z roku 1272 týkající se výměny vesnice Žopy u Holešova za vesnici Zubřice náležející jistému Jindřichovi z Přílep. V hranicích této vsi se totiž nacházela hora, na které byl stavěn pro olomoucké biskupství hrad „dobrý a potřebný“; biskup dále získal od paní Kateřiny, dcery jistého Narrada, ves Polom ležící pod zmiňovaným hradem (CDB V/2, č. 662, 293–294; Kohoutek 1994, 154). Název nově budovaného rozsáhlého hradu, odvozený od biskupova rodového predikátu, se poprvé objevuje v roce 1275 v predikátu biskupova číšníka a držitele nedalekého léna Choryně Mikuláše (CDB V/2, č. 800, 487). Mikuláš byl šaumburským purkrabím až do začátku 14. století; s predikátem „*de Schowenburch*“ vystupuje naposledy v roce 1302 (CDM V, č. 137, 143–144), s predikátem „*z Choryně*“ se objevuje naposledy v roce 1307 společně se svými syny Frankem a Jenčem (CDM VI, č. 9, 7–9; srov. Janiš 1997, 333). Z nejstaršího seznamu lén olomouckého biskupství asi z roku 1317 vyplývá, že purkrabský úřad přešel na syna Franka; ten se objevuje naposledy roku 1339 s predikátem „*z Choryně*“ (Lechner I, 7–8; CDM VII, č. 253, 183–184).

Hrad Šaumberk (obr. 2) patřil v době svého vzniku k největším lokalitám svého druhu na Moravě, dispozičně se blížíci hradům budovaným za Přemysla Otakara II. (příkladem může být např. Špilberk). Jádrem vlastního hradu tvoří téměř pravidelný obdélník impozantních rozměrů o délce přes 120 m a šířce 55 m a z jihovýchodu bylo od okolního terénu oddělené mohutným příkopem. Z této strany byl také vstup do hradu, chráněný patrně průjezdní hranolovou věží. Po obvodu hradního jádra lze rozeznat zbytky pravidelné obvodové zástavby, dochované v poněkud lepším stavu na západní straně, kde jsou také pozůstatky jedné z největších hradních budov, patrně čtyřprostorového paláce o délce kolem 50 m a šířce 18 m. K němu přiléhá protáhlý trakt obvodové zástavby, členěný na několik prostor. Severozápadní čelo hradu pak zaujímá rozsáhlý podélný trakt o délce téměř 55 m a šířce přes 10 m, v jehož vnitřní nádvorní stěně byla objevena dvoudílná sružená gotická okna. Hradní jádro obklopuje ještě i rozsáhlé předhradí, čímž celková délka hradního areálu dosahuje téměř 170 m a šířka pak kolem 130 m (Kohoutek 1994, 153–154; týž 1995, 97–98).

Rozsáhlý hrad nepochybně přesahoval biskupovy rezidenční požadavky a z několika zpráv je patrné, že byl i zamýšleným sídlem biskupových leníků držících hradská léna. Po smrti biskupa Bruna v roce 1281 patrně nebyl dokončen v zamýšleném rozsahu a je možné, že rozestavěný hrad biskup Bruno nevyužíval – v roce 1280 vydal listinu datovanou opět v Kelči (CDM IV, č. 173, 236–237). Pobyt na Šaumberku nemáme doložen ani u Brunových nástupců. Z roku 1297 máme zprávu o časově blíže neurčeném dobytí hradu Šaumberku, při kterém purkrabí Mikuláš přišel (snad v důsledku požáru) o jistou listinu (CDM V, č. 75, 77–78). Zprávy z počátku 14. století dokládají, že na Šaumberku sídlili biskupovi leníci. V roce 1307 byl řešen spor mezi biskupem Janem a jeho leníky (mj. i Mikulášem

Obr. 2. Hrad Šaumberk – celkový půdorys lokality.

Obr. 3. Hrad (Nový) Šaumberk – celkový půdorys lokality.

z Choryně a jeho syny Frankem a Jenčem), který se dotýkal i „domů a práv na novém hradě“, tedy hradeckých lén označených v listině jako „*purglehen*“, se kterými byla spojena držba konkrétních částí hradu (CDM VI, č. 9, 7–9). Seznam lén vzniklý asi roku 1317 dokládá, že k hradu Šaumberku se vázaly čtyři hradecká léna (Rouské, Komárno, Staříč, Provodovice) s povinností „sídlit na hradě“, resp. „na novém hradě“ (Lechner I, 7–8). Otázkou je, proč se o Šaumberku mluví jako o „novém hradě“, ačkoliv se ve stejném textu mluví o „úřadu purkrabího na Šaumberku“. Adjektivum „nový“ může být odkazem na nedávné vybudování (opravu ?) hradu a mohly tak být (poněkud zmateně) označeny i dokončené nebo nově postavené části hradu – sídla biskupových leníků. Rozdělení areálu hradu na relativně samostatné části naznačuje i základní rozvržení jeho půdorysu.

Rozlehlý hrad, nepochybně náročný z hlediska údržby i případné obrany, byl někdy před polovinou 14. století opuštěn – výzkumem byla zjištěna slabá destrukční vrstva se stopami požáru překrývající kulturní vrstvy (Kohoutek 1994, 154). Sídlní a správní funkci hradu i jeho jméno převzal kolem poloviny 14. století nově zbudovaný hrad v těsné blízkosti původní lokality (Kohoutek 1994, 154–155; týž 1995, 104–105). Jde o podstatně menší lokalitu, dispozičně náležející mezi hrady s plášťovou zdí (obr. 3). Tento hrad byl sídlem biskupských purkrabích (nejstarší zmínka je z roku 1353, kdy se uvádí Svrč ze Šaumberku – Lechner II, 3) a od roku 1400 zástavních držitelů hradu a kelečského panství, od kterých byl v roce 1451 vykoupěn a rozbořen (CDM XIII, č. 37, 53–54; AO, sign. L I a 7).

Na Kelečsku ležela řada biskupských lenních statků, jejichž držitelé, většinou z řad nižší šlechty, si stavěli vlastní sídla – tvrze či opevněné dvory, nacházející se zpravidla přímo v intravilánu obcí.¹ Poněkud výjimečnou lokalitou je v této souvislosti výšinné hradisko na výrazném vrcholu Hradiště (604,6 m n. m.) jižně od obce **Loučka** na severovýchodním okraji pásma Hostýnských vrchů (obr. 4). Nejvýše položenou část podlouhlého vrcholu kopce zaujímá obdélná plošina o rozměrech přibližně 50×15 m s podlouhlou vy-

výšeninou (snad reliktem původní stavby). Na východě navazuje za příkopem další plošina o rozměrech asi 15×15 m. Jižní svažitou část lokality tvoří několik teras a přístupová cesta. Severovýchodně od vrcholu prudce klesá úzký hřeben, z jihu vymezený příkrým svahem a ze severní a východní strany příkopem a valem o délce přes 170 m. Z vývratů v této části byly získány nečetné zlomky pouze pravěké keramiky. Stáří valu s příkopem je tedy otázkou pro případný výzkum.

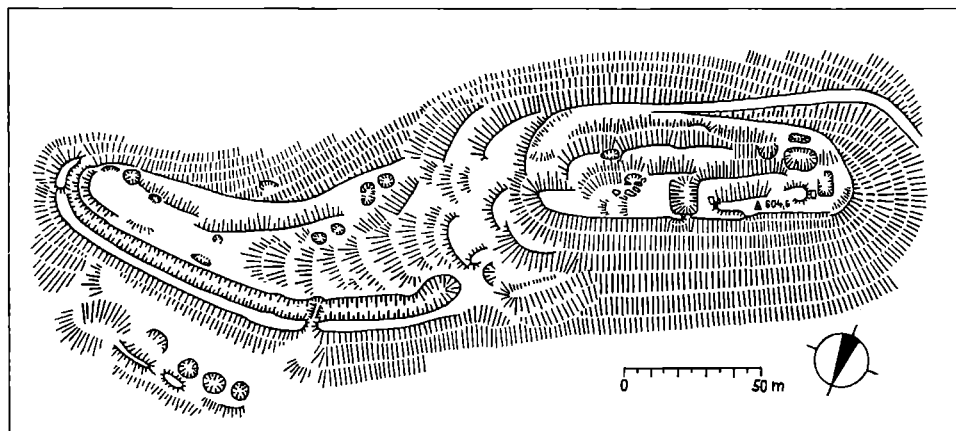
Z vrcholové části lokality pocházejí pravěké nálezy (latén – púchovská kultura) a také zlomky keramiky ze 14. a 15. století, některé lze datovat snad do 13. století. Lze předpokládat, že se zde nacházelo opevněné sídlo, jehož stavební podobu nejsme zatím schopni přesně určit – snad šlo o nevelký, stavebně nenáročný hrad.

Loučka byla nejpozději počátkem 14. století samostatným lenním statkem – v roce 1307 se připomínají synové Jana z Loučky (CDM VI, č. 9, 7–9) – kterým zůstala až do 19. století. Tvrz v Loučce se výslovně připomíná až v roce 1563 a její ztotožnění s lokalitou na Hradišti můžeme odmítnout (Hosák 1938, 672). Tvrz byla postavena snad již v 15. století přímo ve vsi, patrně v místech dnešního zámku.

*

V poslední třetině 13. století se kolonizační aktivita přesouvá také na východ do prostoru širokého údolí Rožnovské Bečvy i do méně příhodného území v povodí Vsetínské Bečvy. Na pravém břehu dolního toku Rožnovské Bečvy měl nejpozději od konce 13. století své statky rod znamení jelena užívající predikát dle Krásna. První písemná zmínka o Krásně je datována rokem 1299, kdy se poprvé setkáváme s Bohuslavem z Krásna, který je jmenován mezi leníky olomouckého biskupa (CDM V, č. 112, 115–116; č. 114, s. 118–119). Otázka vzniku samotného Krásna je pro absenci archeologických poznatků zatím nejasná. Predikát vladyků z Krásna ukazuje na jejich možné sídlo v Krásně, pravděpodobně ve formě nějakého dvoru. Rokem 1310 je datována listina vydaná Bohuslavem z Krásna pro jistého Pertolda, který měl ve vsi Zubří osadit čtyřicet lánů a získal zde dědičné fojtství s vyjmenovanými právy a příslušenstvím. Listina se sice dochovala jen v českém překladu v pozdějších confirmacích z let 1436 a 1462 (Domluvil 1891, 10–12), které její původní obsah patrně pozměnily a doplnily, avšak zřetelně ukazuje kolonizační činnost na pravém břehu Rožnovské Bečvy počátkem 14. století.

Také levý břeh jejího dolního toku byl osídlen již v poslední třetině 13. století a byl v držení olomouckých biskupů, kteří zde prováděli kolonizaci prostřednictvím svých leníků. Z listiny biskupa Dětřicha z roku 1297 se dozvídáme, že leník Mikuláš ze Šaumberku získal od biskupa Bruna území, na kterém založil ves „Brunnow“ (dnešní Brňov) a které

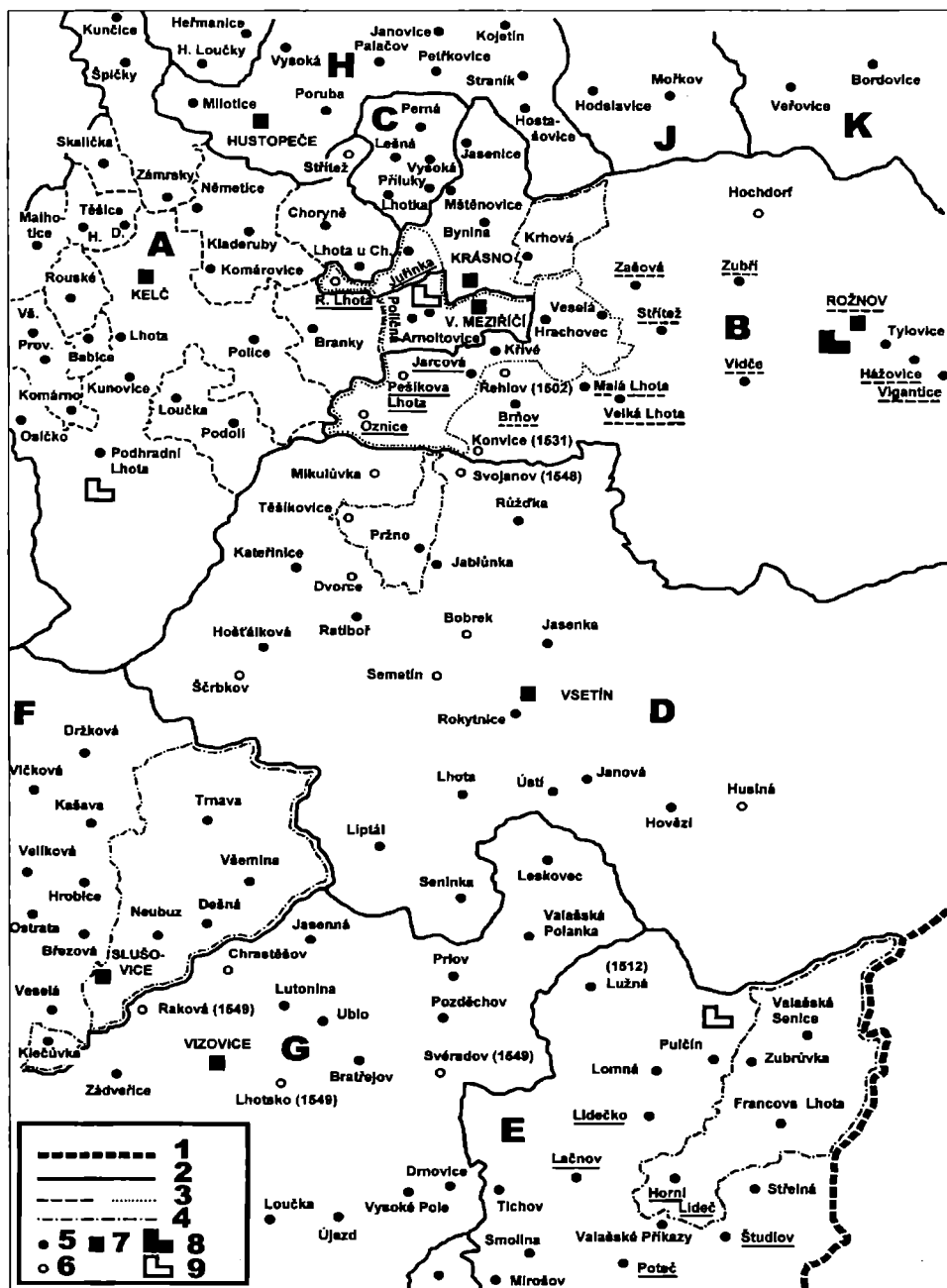
Obr. 4. Loučka – celkový půdorys lokality.

dále zahrnovalo les, na němž mohlo být osazeno 120 lánů. Od biskupa Dětricha získal navíc les rozkládající se od hranic Vrše z Meziříčí až k řece „Bobirs“ (patrně Bystřička), z jedné strany sousedícímu s hranicemi Juřika „de Cyeches“ a Maršika „de Wichszc seu de Wirs“ až k řece Bečvě. Kolonizací v režii Mikuláše ze Šaumburka vznikly patrně kromě Brňova i vesnice Velká a Malá Lhota a možná i Veselá. Východně ležely statky jinak blíže neznámých, nepochybně biskupových leníků Maršika a Juřika, jejichž predikáty můžeme ztotožnit s dnešní Vidčí a snad Stříteží (CDM V, č. 75, 77–78; Janiš 1997, 331–332). V citované listině se také objevuje poprvé (Valašské) Meziříčí, a to v predikátu šlechtice Vrše náležejícího dle dalších souvislostí patrně k rodu vladyků z Krásna. Je otázkou, zda se v predikátu odráží již městská lokace, jako městečko, resp. město se Meziříčí poprvé uvádí až v letech 1376 a 1377 (CDM XI, č. 11, 558; XV, č. 176, 150–151).

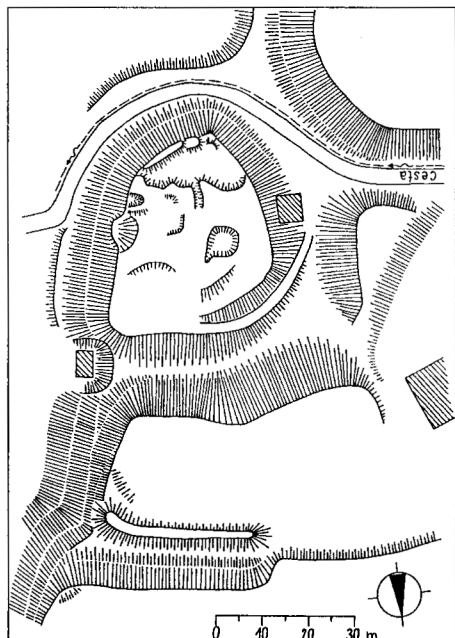
Město Meziříčí bylo součástí léna, jehož centrem byl hrad **Arnoltovice**, který byl vybudován patrně již na přelomu 13. a 14. století (nejpozději ale v polovině 14. století). V roce 1307 je totiž zmiňován biskupův maršálek Jiří „Arnolthowicz“, a to v souvislosti se sporem, který vedl společně s Bohuslavem z Krásna proti hrabatům z Příbora (CDM VI, č. 9, 7–9). Se svým otcem Mikulášem vystupuje s predikátem „z Poličné“ také jako svědek na výše citované listině Bohuslava z Krásna pro zuberského fojta z roku 1310. Mikuláš je uveden s patrně zkomoleným a proto neidentifikovatelným predikátem – Mikuláš *Kury*. Můžeme se celkem odůvodněně domnívat, že Mikuláš, podobně jako jeho syn Jiří, patřil mezi leníky olomouckého biskupa. Nelze jej ale jednoznačně ztotožnit s nikým, koho ze soudobých pramenů známe. Jisté otázky s sebou přináší i název Arnoltovice, který nesl hrad i vesnice, která ležela v jeho blízkosti. Vesnice ležela pravděpodobně v nepřilíhší východně poloze ohrožované záplavami Vsetínské Bečvy. O něco výš proti proudu Bráneckého potoka se rozkládá ves Poličná, ležící již ve výhodnější poloze. Obě vesnice musely ležet v těsné blízkosti, což vedlo k zaměňování obou názvů – v roce 1449 se mluví o tvrzi Poličné a vsi Arnoltovice (Lechner I, 104). Ves Arnoltovice se vedle Poličné uvádí ještě v roce 1565 (Hosák 1938, 676). V názvu se pravděpodobně odráží jméno německy mluvícího lokátora a název vesnice převzal i nově zbudovaný hrad. Ten byl pro svoji nížinou polohu označován zpravidla jako tvrz (*municio* – 1396, *propugnaculo* – 1447, 1449, 1463), výjimečně jako hrad (*castrum* – 1376).

Hrad s příslušnými lenními statky byl zpravidla v držení významnější manské šlechty, v 90. letech 14. století jej krátce držel přímo olomoucký biskup (k lénu podrobněji Domlivil 1914, 172–182, 318–323; Fialová 1965; Baletka 1974). Rozsah arnoltovicko-meziričského léna je poprvé uveden v roce 1376 a tvořil je hrad s polovinou vsi Arnoltovice, město Meziříčí, polovina vsi Juřininy Lhoty (dnešní Juřinka) a Stříteže (zanikla v katastru Choryně), dále vsi Křivé, Hrachovec, Veselá, Pešíkova Lhota (zanikla v katastru Poličné), Oznice a dále vsi Polomsko, Kateřinsko a Hodonavsko (CDM XI, č. 11, 558). Poslední tři jmenované vesnice byly již jako pusté (zanikly v katastru Kunovic a Rajnochovic) odprodány v roce 1390 biskupovi (CDM XI, č. 608, 529–530). V průběhu 60. a 70. let 15. století hrad ztratil svoji rezidenční funkci, neboť léno mělo společné držitele s rožnovsko-krásenským panstvím, a byl opuštěn (nelze vyloučit i nějaký násilný zásah). Při prodeji jmenovaného (alodního) panství v roce 1504 se jako jeho součást uvádějí i vesnice náležející původně k arnoltovicko-meziričskému lénu (obr. 5), část z nich se později opět uvádí mezi lenními statky (ZDO II, č. 227, 151–152; Hosák 1938, 676; Domlivil 1914, 181).

Pozůstatky hradu Arnoltovice (obr. 6) se nacházejí na jižním ostrohu táhlého kopce obtékaného Bráneckým potokem, severně nad obcí Poličnou (k. ú. Valašské Meziříčí – Poličná). Z původně zděného hradu se nedochovaly do současnosti žádné viditelné pozůstatky zástavby. Uchováno pouze vlastní jádro lokality, tvořené výrazným kuželovitým pahorkem, jehož horní plató má přibližně tvar pravidelného trojúhelníka o rozměrech 30, 35 a 40 m. Severozápadní část byla v 60. letech poškozena výstavbou přístupové cesty, útvary na povrchu jsou recentní. Ze severní strany je patrný příkop, oddělující jádro lokality od předhradí a dosahující ještě místy hloubky kolem 5 m a šířky 15–20 m. Samotné

Obr. 5. Majetková držba na území horního Pobeží kolem r. 1500. 1 – státní hranice ČR a SR; 2 – hranice panství kolem r. 1500; 3 – hranice biskupských lén; 4 – hranice starších nebo samostatných majetkových držav; 5 – vesnice existující v r. 1500; 6 – zaniklé vesnice v r. 1500; 7 – města a městečka; 8 – hrady v r. 1500; 9 – zaniklé hrady v r. 1500; letopočty v závorkách u lokalit uváděných až v průběhu 16. stol., sídla vzniklá v 17. a 18. stol. neuvedena; hranice vedeny dle současných katastrů. A – kelečské stolní panství olomouckého biskupství a jednotlivá léna; tečkované původní rozsah arnoštovicko-meziříčského léna ve 14. stol.; B – rožnovsko-krásenská panství, čárkované podtržené statky příslušející k panství v r. 1411, plně podtržené statky zpět přičleněné k meziříčskému lénu v pol. 16. stol.; C – lešenská panství; D – vsetínské panství, čerchované předpokládané rozsah statku Pržno; E – brumovské panství, podtržené lokality uváděné v r. 1424, čerchované samostatný statek Francova Lhota v l. 1515–1549; F – lukovské panství, čerchované statky připojené ve 14. stol.; G – vizovické panství; H – starojičínské panství; J – novojičínské panství; K – štramberské panství.

Obr. 6. Hrad Arnoltovice – celkový půdorys lokality.

předhradí lichoběžníkovitého půdorysu je na svahu táhlého návrší, od něhož je odděleno valem a dalším příkopem, dnes již z převážné části zničenými. Jižní a východní část jádra byla obtáčena příkopem a valem, který po rozvezení dnes naznačuje jen terénní zlom. Zbytky zdiva hradu byly údajně použity při stavbě budovy dnešního zámku Kinských v Krásné (Domlivil 1914, 319–320). O jeho podobě si bez archeologického průzkumu nelze učinit žádnou představu, předchozími výkopy ze 70. let 20. století je pouze prokázána existence zděných základů na ploše vlastního jádra lokality.

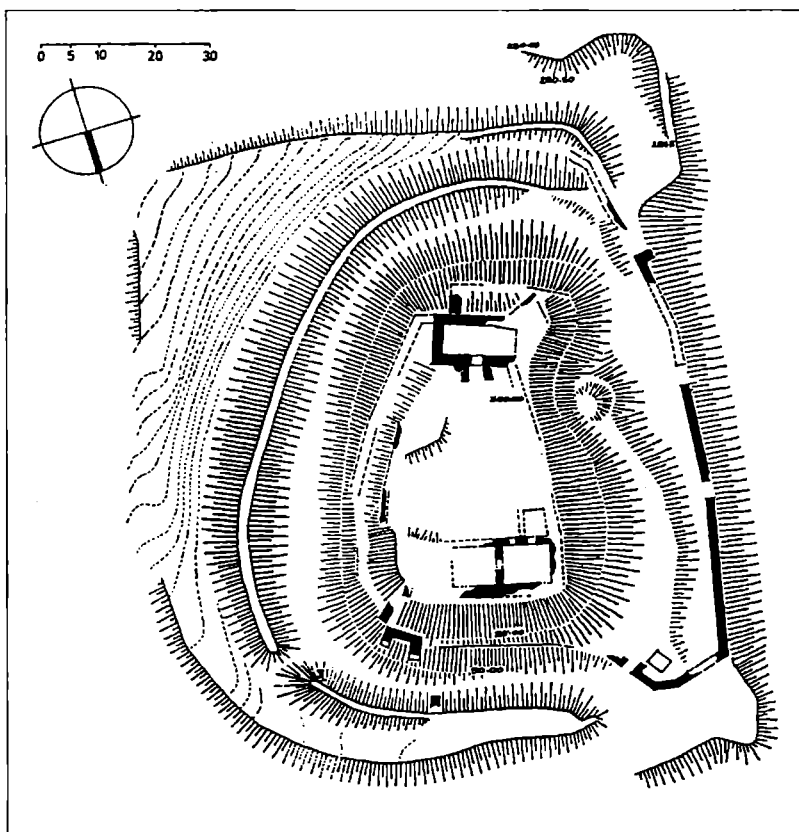
*

Hrad Rožnov. V první polovině 14. století získal řadu statků v horním Pobečví rod znamenatí zavinuté střely – páni z Kravař. Statky na Rožnovsku obdržel lénem od olomouckého biskupa patrně ve třicátých až čtyřicátých letech komorník olomouckého zemského soudu Jan z Kravař. V roce 1366 udělil biskup Jan ze Sředy v léno Rožnov a další nejmenované statky („*lehenguten zu Rosenow und anderswo, wo die gelegen sint*“)

bratrům Vokovi, Benešovi, Drslavovi a Lackovi, synům zeměděleho Drslava z Kravař († 1365). Statky měli obdržet po smrti svého strýce, výše zmiňovaného Jana, který nezanechal dědice a zemřel v roce 1369 (CDM XV, č. 105, 86). Rožnov nakonec získal Vok z Kravař.

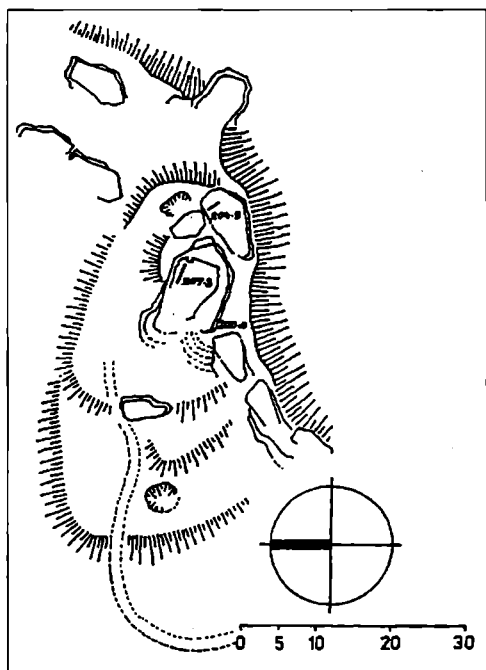
Počátky města Rožnova jsou tradičně spojovány se zprávou z listiny olomouckého biskupa Bruna z roku 1267 (CDB V/2, č. 526, 75–82; Hrabová 1967; Hosák 1967). Nejnovější výzkumy však celkem přesvědčivě ukazují, že tuto zprávu nelze na Rožnov či jeho okolí vztahovat (Baletka 1997; Janiš – výsledky zatím nepublikovány). Počátky středověké kolonizace Rožnovska spadají do přelomu 13. a 14. století (Zubří, Vidče). Kolonizační činnost v režii pánů z Kravař vznikly patrně již v první polovině 14. století Tylovice, Házovice a Vigantice, typické lesní lánové vsi v údolí Házovického potoka. Jejich názvy odrážejí nepochybně jména německy mluvících lokátorů. Po polovině 14. století Kravařové zakládají také rožnovský hrad, poprvé výslovně připomínaný v roce 1372 jako „*castrum Roznow*“, a to v listině Voka z Kravař a jeho syna Jana, kteří slibují moravskému markraběti Janu Jindřichovi a jeho synovi Joštovi pomoc se svými hrady (Starý) Jičín a Rožnov a také městem (Novým) Jičínem. Listina obsahuje důležitý dovětek, že s hradem Rožnovem nebudou stát proti olomouckému biskupovi, což celkem jasně dokazuje, že hrad byl předmětem léna a Kravařové se proto nemohli postavit proti svému lennímu pánu (CDM X, č. 164, 187). V téže době (kolem poloviny 14. století) bylo snad založeno i samotné město (městečko) Rožnov. Jde zjevně o pozdní lokaci s poměrně velkým, až předimenzovaným obdélným náměstím bez rozsáhlejší pravidelné pluziny. Celkový jmenovitý výčet statků náležejících Kravařům na Rožnovsku je obsažen až v odúmrtní listině Lacka z Kravař z roku 1411 (Dobeš 1946, 12–14).

Relikty hradu Rožnova (obr. 7) se nalézají na vrcholu izolovaného kopce Hradisko v nadmořské výšce 521 m na levém břehu řeky Bečvy západně od dnešního města Rožnova. Do současné doby se zde dochovalo jen značně poškozené hradní jádro spolu se zbytky obvodové hradby, místy je patrný také průběh parkánu. Jádro hradu má půdorys lichoběžníka o délce přes 53 m a šířce kratších stran 28 a 20 m, přičemž delší osou je orientováno

Obr. 7. Hrad Rožnov – celkový půdorys lokality.

přibližně k severu. Zde se nacházejí také pozůstatky původně dvouprostorového hradního paláce, v němž byly archeologickým průzkumem zjištěny pozdněgotické architektonické fragmenty. Na opačné jižní straně hradního jádra jsou zbytky dalšího paláce, vysunutého poněkud do obranného příkopu. Tato stavba se uchovala v relativně lepším stavu, a to především část původního polozapuštěného suterénu o délce 13 m a šířce 5,5 m. Původní rovný trámový strop suterénu byl v pozdější stavební etapě nahrazen valenou klenbou. Na tomto místě se dostáváme k problému časového zařazení vzniku obou paláců. Není zcela jasné, zda lze považovat severněji orientovanou stavbu za starší, i když by proto mohly svědčit některé indicie, např. dodatečně upravený vstup. Ale spíše se zdá, že doba mezi výstavbou obou paláců nebyla příliš dlouhá. V severní stěně jižního paláce je prolomen vstupní otvor, z jehož jedné strany je dochován zbytek opěrného pylonu a z druhé strany torzo půlválcového dřívku se zdobeným základem. S největší pravděpodobností se jednalo o nosný sloup arkýře, který se původně nacházel v prvním patře paláce. Přístupová cesta k hradu směřovala od dnešního města východně po úpatí kopce Hradisko, kolem něhož se stáčela a vstupovala do západního parkánu. V jeho prostoru můžeme předpokládat hospodářské zázemí hradu, čemuž nasvědčuje i znatelná prohlubeň, patrně pozůstatek hradní cisterny. Parkánová hradba o síle 1,5 m obtáčela vlastní jádro hradu a jejími nejvýraznějšími pozůstatky jsou dva mohutné opěrné pilíře, částečně dochované na severovýchodní straně. Před parkánovou hradbou chránil vlastní hrad ještě příkop, místy až 15 m široký a kolem 5 m hluboký, před nímž byl ještě navršen val. V době svého vzniku se rožnovský hrad mohl značně podobat dvojpalácovým dispozicím, které byly typické především pro

Obr. 8. Klenov – celkový půdorys lokality.

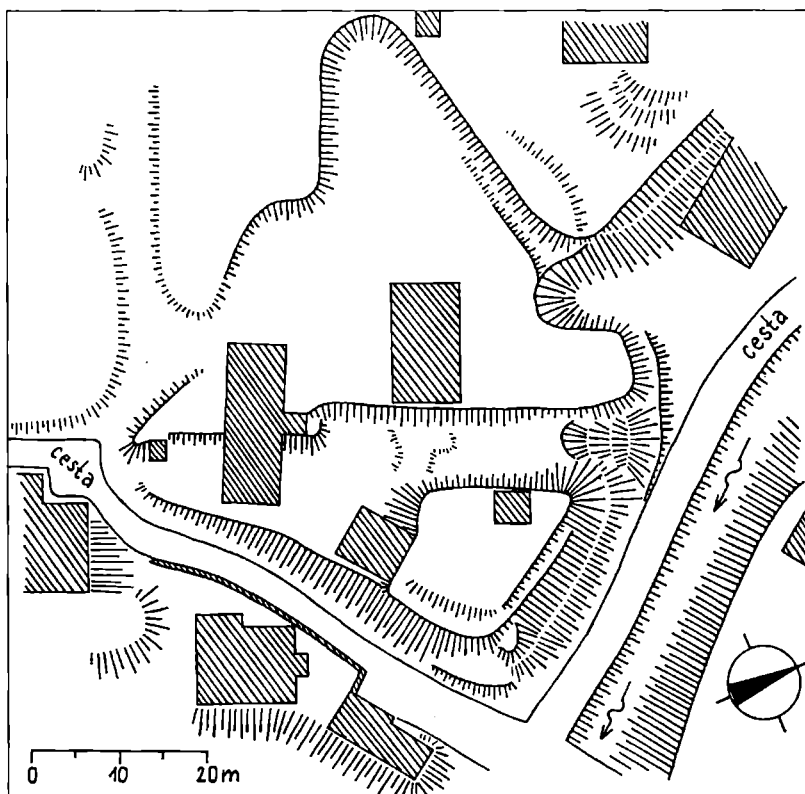
nezískal od krále, ale patrně od šlechtického držitele.

Na údaje této listiny úzce navazuje obsah další z roku 1308, kterou přední moravský šlechtic Vok (I.) z Kravař vyznává, že přijal pro sebe i své dědice od templářského řádu do nájmu na dobu 31 let „*opidum Setteinz cum castro Vreuntenpergk et omnia bona ibidem*“, tj. městečko Vsetín s hradem Friendsberkem a příslušejícími statky. Templáři si na pronajímaném území ponechali patronátní právo ke stávajícím i v budoucnu nově postaveným kostelům. Výslovně je zmíněn kostel ve Vsetíně, ke kterému náležel mlýn. Templáři si dále ponechali území na obou březích říčky Rokytenky až k jejímu ústí do řeky Bečvy. Listina obsahuje poměrně podrobná ustanovení týkající se kolonizace a výslovně je pro předmětné území počítáno s další kolonizací – zakládáním vesnic, hradů a měst a především s přeměňováním lesa na ornou půdu. Osídlování mělo pokračovat i po skončení nájmu v roce 1339, kdy měla být uzavřena nová smlouva (CDM VI, č. 17, 13–16; Šebánek 1961, 91–92). Po zrušení templářského řádu si území i nadále podrželi Kravařové. Pro druhou polovinu 14. století to však dokládá jen v pozdějším potvrzení dochované privilegium Voka (III.) z Kravař pro rychtáře v Horní Rokytnici (dnešní Lhotě u Vsetína) z roku 1373 (Štefan 1996, 38). Je nepochybné, že území zmiňovaná v obou listinách jsou v podstatě totožná.

Patrně až templáři zahájili na Vsetínsku rozsáhlejší kolonizační činnost vedoucí k osídlení území kolem středního toku Vsetínské Bečvy a jejich přítoků. Jako opěrný centrální bod kolonizační aktivity na Vsetínsku lze na přelomu 13. a 14. století s největší pravděpodobností považovat poněkud záhadnou lokalitu na **Klenově**. Tento hrad (?) je situován na výrazném vrcholu, tyčícím se nad východním břehem přehradní nádrže Bystřička. Skalnatý výchoz na samotném vrcholu klenovského kopce nese pomístní název Zámčisko a dosahuje nadmořské výšky 678 m (obr. 8). V nejvyšším bodě se nachází solitérní skalní suk, lidově nazývaný Havránska, o výšce přes 6 m a základně 13×9 m, na němž jsou patrné trámové kapsy a také základové žlaby spodního věnce srubové stavby. Přístupová cesta k lokalitě vedla ze západní strany, kde jsou v terénu také zbytky nevýrazného valového

dobu vlády Karla IV., ale není vyloučeno, že jeho podoba byla výsledkem i pozdějších stavebních úprav. Archeologický výzkum hradu zde prokázal stopy osídlení od druhé poloviny 14. do doby kolem poloviny 16. století (Kohoutek 1991, 247–253; týž 1995, 75–76).

Páni z Kravař získali a po celé 14. století drželi statky také na Vsetínsku. Osídlování hornatého území v povodí Vsetínské Bečvy a jejích přítoků nelze pro nedostatek písemných a prozatím i archeologických pramenů přesně sledovat. Z listiny Protivy z Doubravice z roku 1297 se dozvídáme, že tento šlechtic se souhlasem krále Václava II. částečně prodal a částečně odkázal řádu templářů zastoupenému komiturem Ekkem své (blíže nepopsané) dědičné statky ležící po obou stranách řeky Bečvy („*aque dicte Beyx*“), které kdysi koupil za přítomnosti osob v listině vyjmenovaných a držel je „pokojně po mnoho let“ (Šebánek 1961, 88–89). Předchozího držitele předmětných statků neznáme, okolnosti koupě a další souvislosti však ukazují, že Protiva tyto statky

Obr. 9. Pržno – situační nákres tvrze a jejího okolí.

opevnění. Z ostatních stran byla lokalita chráněna příkrými srázy. Archeologickým průzkumem zde bylo prokázáno osídlení z první čtvrtiny 14. století a výrazné stopy po požáru, který také zřejmě zapříčinil konečný zánik lokality. Kromě početného souboru keramiky byly získány asi dvě desítky železných předmětů, mj. i hroty šípů (Kohoutek 1991, 241–244; týž 1995, 39–41; Štefan 1996, 47–48). Lze předpokládat, že v prostoru nejvyššího skalního bloku stála dřevěná věžovitá stavba, která plnila jak obytnou, tak i obrannou funkci, další stavby v její blízkosti snad mohly sloužit k hospodářským účelům. Lokalitu na Klenově lze snad ztotožnit s výše zmiňovaným hradem Friendsbergem (*castrum Vreuntenpergk*). Úlohou této lokality bylo pravděpodobně zabezpečení kolonizace na daném území a mohla představovat i jakési mocenské vyhrazení tohoto prostoru – již byla řeč o tom, že území jižně od Valašského Meziříčí patřilo k biskupským lenním statkům. Území kolem lokality Klenov později náleželo k vsetínskému panství a lze se důvodně domnívat, že jej drželi již templáři – lokalita by skutečně mohla být hledaným Friendsbergem.

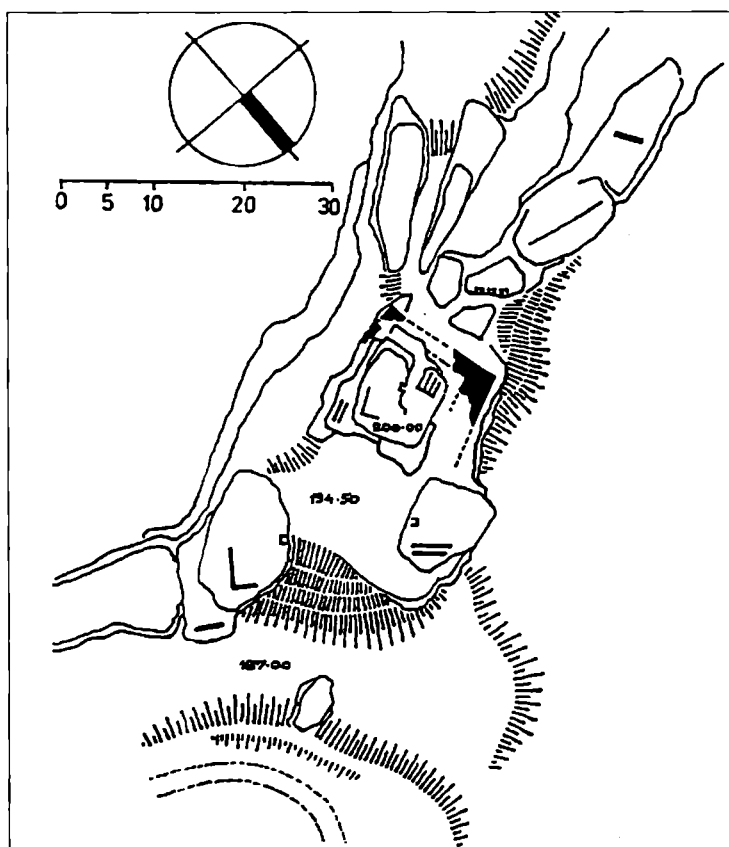
Pržno se poprvé připomíná v roce 1372 v predikátu biskupského leníka Těšolda z Pržna a další příslušníci tohoto rodu se objevují až do druhé poloviny 15. století. Pržno bylo založeno na levém břehu Vsetínské Bečvy patrně až po polovině 14. století a bylo zde drobné panské sídlo – tvrz. Půdorysná dispozice Pržna naznačuje, že bylo původně založeno jako město s pravouhlejším náměstím – tržním prostorem, jehož pravidelnost byla později výrazně porušena další zástavbou. Nejpozději koncem 15. století bylo připojeno ke vsetínskému panství a v roce 1504 se poprvé uvádí jako městečko, jeho tržní funkce však postupně slábla (ZDO II, č. 188, 146). Pozůstatky tvrziště jsou v intravilánu obce na vyvýšené terase nad pravým břehem menší vodoteče, ústící do řeky Bečvy (obr. 9). Získané nálezy

keramiky umožňují datovat existenci zdejší tvrze od poloviny 14. do konce 15. století, což se zcela shoduje s mlouvou písemných pramenů (Štefan 1996, 40–44). Posledním známým členem rodu byl Protivec z Pržna, který zemřel někdy před rokem 1480. Záhy poté byl statek Pržno sloučen s vsetínským panstvím – v roce 1505 je Pržno jako městečko uváděno ve výčtu statků vsetínského zboží (ZDO II, č. 227, 151–152).

*

Pulčínsko na samém jihovýchodním konci sledované enklávy a sousedící již s hranicí mezi moravským markrabstvím a uherským královstvím patrně již od 13. století přináleželo do sféry vlivu významného královského hradu Brumova nad vyústěním Vlárského průsmyku na Moravu. Není vyloučeno, že pod správu brumovského hradu spadala podstatná část údolí řeky Senice před jejím vyústěním do toku Vsetínské Bečvy. I když máme archeologické doklady o osídlení místa, kde byl postaven pulčínský hrad, již od 13. století, spíše lze jeho vznik vázat na obchodní cestu doloženou v písemných pramenech již od 14. století, vedoucí od Těšínska přes Nový Jičín, Valašské Meziříčí a Vsetín do Uher (CDM XII, č. 332, 307–308). K původní trase na Vlárský průsmyk později přibyla i odbočka z Lidče vedoucí přes Střelnou (1518–20 je zde zmiňováno mýto) a Lyský průsmyk.

Hrad Pulčín. Skromné pozůstatky hradu lze nalézt ve trati Zámčisko v nejvyšším bodu hřebene vlastního masívu Pulčínských skal (obr. 10). Jádrem lokality byl výrazný pískovcový skalní suk téměř čtvercového půdorysu o rozměrech základny kolem 18×15 m. Horní plocha skaliska byla uměle upravena a má opět kvadratický půdorys o délce stran kolem 7,5 m. Převýšení horního platů skály nad jejím úpatím činí téměř přes 6 m. Z jihozápadní strany skalního bloku je puklina, umožňující výstup na horní plošinu skály, kde jsou také vysekány schody patrně recentního původu. V severozápadní stěně skaliska jsou vysekány opět trámové kapsy pro ukotvení dřevěné konstrukce. Jak prokázal archeologický výzkum, skalní blok byl obestavěn kamennou zdí, její základy se uchovaly na jihozápadní a západní straně skaliska, a to o šířce 1,5 m. Stopy po dřevěné zástavbě se podařilo také zjistit na uměle terasovitě upravené plošině na severovýchod od skalního ústředního bloku, která patrně plnila funkci jakéhosi předhradí samotné lokality. Tato plošina je od okolního hřbetu oddělena výrazným příkopem přes 12 m širokým a dosud téměř 7 m hlubokým. Archeologický výzkum zde proběhl v roce 1987 a prokázal vedle staršího pravěkého osídlení z mladší doby bronzové také podstatný horizont osídlení ze středověku, datovatelný převážně do období první poloviny a po polovině 15. století. Sporadicky zde ale byly zachyceny i nálezy z druhé poloviny 13. století. První písemné zprávy o pulčínském hradu pocházejí ale až právě z 15. století. Dne 11. června 1426 vydal král Zikmund listinu v níž své manželce Barboře Celské daroval tři hrady na východní Moravě, a to Brumov, Starý Světlav a Pulčín (*Plučyna*). V jejich službách se poté na východní Moravě objevil známý válečník Pankrác ze Sv. Mikuláše, který potom z těchto hradů podnikal četné nájezdy kořistnického charakteru do širokého okolí. Ve čtyřicátých letech 15. století vykrystalizovala situace v této oblasti tak, že Pankrác provedl výměnu některých hradů s pány z Cimburka, kteří se pak pevně uchytili na pomezí Moravy a Slovenska v držbě hradů Brumova a Pulčína. Pulčínský hrad, označovaný v pramenech jako „*Plučiny*“, držel v letech 1446–1448 Miroslav z Cimburka (Kohoutek 1991, 244–247; týž 1995, 71–74; Zlínsko, 344). V letech 1518 a 1520 je již pulčínský hrad uváděn jako pustý, zanikl pravděpodobně jako řada jiných lokalit v průběhu druhé poloviny 15. století (ZDO II, č. 43, 205; č. 96, 214). Hrad sám pak spolu s Klenovem patří do skupiny tzv. skalních hradů, v případě Pulčína jde o zajímavou kombinaci využití přírodního skalního reliéfu a zděné architektury. Ústřední skalní blok byl podle všech známek obestavěn kamennou zdí, takže zde vznikla věžovitá stavba, k níž ze severu přiléhalo menší nádvoří, chráněné jednoduchým opevněním; vstup do hradu byl veden ze severu. Hrad se stal centrem samostatného panství, jehož rozsah přesně neznáme (patrně tvořilo základ pozdějšího statku, jehož správa byla přenesena ze zaniklého hradu na nově postavenou tvrz ve Francově Lhotě, připomínanou v letech 1521 a 1530 – ZDO II, č. 10, 223; č. 6, 262).

Obr. 10. Hrad Pulčín – celkový půdorys lokality.

Dle zápisů v zemských deskách z let 1503 až 1520 patřily ze sledovaného regionu k brumovskému panství vesnice Študlov, Valašské Příkazy, Lačnov, Horní Lideč, Lidečko, Střelná, Valašská Senice (nazývaná jako Seninka či Jesenice), Pulčín, Lužná, Zubrůvka a Lomná; poslední dvě od roku 1520–21 uváděny jako pusté (ZDO II, č. 196, 147; č. 93, 177; č. 43, 205; č. 96, 214; Janošík 1980). Francova Lhota, nazývaná plurálem jako Petrovské či Zbelovy Lhoty, tvořila od roku 1515 společně s Horní Lidčí, Zubrůvkou a Valašskou Senicí samostatný statek, který byl v roce 1549 připojen zpět k brumovskému panství (ZDO II, č. 158, 189; č. 6, 262; č. 207, 360).

Poznámka

1 Problematice sídel nižší šlechty (tvrzí a dvorů) na Kelečsku a Valašskomeziříčsku bude věnována připravovaná samostatná studie.

Bibliografie

A. Prameny

- AO – Zemský archiv Opava, pob. Olomouc, Arcibiskupství Olomouc (pergamenové listiny).
 CDB – FRIEDRICH, G.–KRISTEN, Z.–ŠEBÁNEK, J.–DUŠKOVÁ, S.–VAŠKŮ, V. (edd.), 1904–1993: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus I–V. Praeae.
 CDM – BOČEK, A.–CHYTIL, J.–CHLÚMECKÝ, P. V.–BRANDL, V.–BRETHOLZ, B. (edd.), 1845–1903: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. IV.–XV. díl (1268–1411). Olomouc; Brno.

- DOBEŠ, F. (ed.), 1946: *Kniha o Sůtřeži*. V. díl, Valašské Meziříčí.
- DOMLUVIL, E. (ed.), 1891: *Listiny týkající se dávnověkosti města Meziříčí n. Bečvou a okolí jeho*. In: XI. zpráva vyššího d. gymnasia ve Valaš. Meziříčí z r. 1890–91. Přerov.
- LECHNER, K., 1902 (ed.): *Die ältesten Belehungs- und Lehensgerichtbücher des Bisthums Olmütz*. I–II. Brünn.
- SUB – IRGANG, W. (ed.), 1998: *Schlesisches Urkundenbuch*. VI. Bd. (1291–1300). Köln–Weimar–Wien.
- ZDO – MATĚJEK, F. (ed.), 1948: *Moravské zemské desky 1480–1566*. II. Kraj olomoucký. Brno.

B. Literatura

- BALETKA, L., 1974: *Valašské Meziříčí a mistr Kortelang*. In: *Valašské Meziříčí od minulosti k dnešku*, VI (Přeloha Kulturního zpravodaje města Valašského Meziříčí, roč. 1974), s. 35–42.
- BALETKA, T., 1997: „Na třetí pak straně Proskovice a Hrabová“: konec jednoho mýtu a nový pohled na stav severovýchodní Moravy ve 13. století. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín* 51, s. 4–15.
- BALETKA, T., 1999: *Nižší šlechta z moravského severovýchodu ve stížných listech proti upálení Mistra Jana Husa*. In: *Táborský archiv* 9, s. 15–48.
- BISTRICKÝ, J., 1998: *Zdíkovy listiny*. *Český časopis historický*, 96, s. 292–305.
- DOMLUVIL, E., 1914: *Val.-Meziříčský okres*. Brno.
- DRECHSLER, A.–JANIŠ, D., 1998: *Záchranný archeologický výzkum v Kelči (okr. Vsetín)*. In: *Ústav archeologické památkové péče Olomouc – Ročenka 1997*. Olomouc, s. 126–136.
- ELIÁŠ, J. O., 1979: *Stavební vývoj renesančního zámku v Kelči z hlediska pramenů*. In: *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji* 4, s. 76–103.
- FIALOVÁ, V., 1965: *Pečetítko ze zaniklé tvrze Arnoltovice*. *Vlastivědný věstník moravský*, 17, s. 131–141.
- FLODR, M., 1960: *Skriptorium olomoucké*. Praha.
- GORYCZKOVÁ, N., 1997: *Stručná zpráva z dokončeného stavebně historického průzkumu filiálního kostela sv. Kateřiny v Kelči*. In: *Sborník Památkového ústavu v Ostravě*, Ostrava, s. 35–40.
- GRŮZA, A., 1997: *Kostel sv. Kateřiny v Kelči z hlediska historických pramenů*. In: *Sborník Památkového ústavu v Ostravě*, Ostrava, s. 41–48.
- HOSÁK, L., 1938: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Brno.
- HOSÁK, L., 1967: *Počátky osídlení a dějin Rožnova*. In: *Valašsko*, 11, s. 9–13.
- HRABOVA, L., 1964: *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*. Praha.
- HRABOVÁ, L., 1967: *Listina biskupa Bruna ze Schaumburka z roku 1267 a počátky Rožnova*. In: *Valašsko*, 11, s. 5–7.
- JANIŠ, D., 1997: *Lenný systém olomouckého biskupství za episkopátu Děřficha z Hradce (1281–1302)*. K problematice lenních a lokačních listin. *Časopis Matice moravské*, 116, s. 325–346.
- JANOSÍK, R., 1980: *Povrchový sběr na zaniklé středověké vesnici Zubrůvka u Pulčína (okr. Vsetín)*. In: *Přehled výzkumů 1978*. Brno, AÚ ČSAV, s. 59–60.
- KOHOUTEK, J., 1991: *Výzkum středověkých hradů v oblasti Vsetínských vrchů*. In: *Archaeologia Historica* 16, s. 241–254.
- KOHOUTEK, J., 1994: *Výzkum středověkých hradů v oblasti Hostýnských vrchů*. *Vlastivědný věstník moravský*, 46, s. 145–158.
- KOHOUTEK, J., 1995: *Hrady jihovýchodní Moravy*. Zlín.
- KOŮŘIL, P.–PRIX, D.–WIHODA, M., 1997: *Městské hrady v českém Slezsku*. In: *Archaeologia historica* 22, s. 249–272.
- KUČEROVSKÁ, T., 1986: *Nález zlomkového stříbra z Kelče*. In: *Denárová měna na Moravě*. Brno, s. 235–248.
- NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E., 1956: *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 2. díl, Praha.
- OČENÁŠEK, J., 1948: *Historie starobylého města Kelče*. Kelč.
- OČENÁŠEK, J., 1946: *Staroslavné město Kelč s okolím v dějinách národa českého a slovanského*. Kelč (rukopis uložen v OVM Vsetín).
- PAVLŮ, M., 1999: *Dějiny farního kostela a kelečské farnosti, 1. Farní kostel sv. Petra a Pavla v proměnách času (1247–1945)*. Publikováno na <http://katerinky.misto.cz>.
- PLAČEK, M., 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*. Praha.
- NEKUDA, V.–UNGER, J., 1981: *Hrádky a tvrze na Moravě*. Brno.
- ROLINC, V., 1986: *Příspěvky k historické topografii města Kelče*. In: *Valašsko včera a dnes*. Ročenka Okresního archivu Vsetín. Red. L. Baletka. Vsetín, s. 75–93.
- ROSOVÁ, R., 2000: *Stavební vývoj města Kelče*. In: *Památkový ústav v Ostravě – Výroční zpráva 1999*. Ostrava, s. 72–78.
- SAMEK, B., 1999: *Umělecké památky Moravy a Slezska*, 2. díl (J–N). Praha.
- SNOPEK, F., 1912: *Fara kelečská roku 1429*. *Časopis Matice moravské*, 36, s. 391–402.
- STABRAVA, P., 1999: *Archeologický výzkum kostela sv. Kateřiny v Kelči*. In: *Památkový ústav v Ostravě – Výroční zpráva 1998*. Ostrava, s. 117–120.

- ŠEBÁNEK, J., 1961: Tři nejstarší doklady o Vsetíně. In: Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, řada hist., 10, s. 77–93.
- ŠEBÁNEK, J., 1959–61: Vizovická listina Smila ze Střelk z r. 1261 jako historický pramen především k otázce osídlení na Valašsku. In: Valašsko, 8, s. 29–39.
- ŠTEFAN, I., 1996: Středověké osídlení vsetínského panství. Zpravodaj Okresního vlastivědného muzea ve Vsetíně, s. 36–53.
- ŠTĚPKOVÁ, J., 1957: Islámské stříbro z nálezů v Kelči na Moravě. In: Numismatický sborník IV, Praha, s. 73–96.
- TUREK, R., 1962: Zlomkové stříbro z kelčského nálezů. Numismatický sborník 7, s. 83–117.
- ZLÍNSKO (Vlastivěda moravská). Red. V. Nekuda. Brno–Zlín 1995.

Zusammenfassung

Die Burgen und ihre Aufgabe in der Struktur der Besiedlung auf dem oberen Bečva-Gebiet

Überwiegend gebirgige Landschaft des Flußgebietes des rožnover- und vsetíner Bečvaflusses wurde während einiger Jahrhunderte, von der mittelalterlichen Kolonisation bis zur neuzeitlichen Kolonisation im 16.–18. Jh. besiedelt. Den nordwestlichen Teil dieses Gebietes haben die Güter des olmützer Bistums eingenommen. In den 70. Jahren des 13. Jhs. wurde die Stadt Kelč gegründet. Es handelte sich um keine Gründung auf dem grünen Rasen, sondern auf Ort und Stelle, wo eine bischöfliche Siedlung schon existiert hat. Am Ende des 13. Jhs. wurde am Südrand der Besetzung die Burg Schaumburk ausgebaut. Zur Burg gehörten die bischöflichen Lehen. Nach ihrer Verlassung in der Hälfte des 14. Jhs. wurde unweit eine neue Burg erbaut. Beim Zusammenfluß beider Bečva befand sich ein größeres Lehensgut, zu dem die Stadt Meziříčí und die Burg Arnoltovice gehörten. Die Burg Arnoltovice wurde am Anfang des 14. Jhs. erbaut. Das Gebiet entlang des rožnover Bečvaflusses wurde erst im 14. Jh. besiedelt. In demselben Jahrhundert wurde hier von den Herren von Kravař die Burg Rožnov erbaut. Das Gebiet entlang des vsetíner Bečvaflusses wurde von den Templern kolonisiert. Die Templer haben auch die Stadt Vsetín mit der Burg Freundsberk gegründet. Diese Burg ist wahrscheinlich mit der Lokalität Klenov identisch. Den südlichen Teil des verfolgten Gebietes haben die Güter der landesherrlichen Burg Brumov eingenommen und im 15. Jh. entstand hier als Machtzentrum die Burg Pulčín. Mit der Ausnahme der Burg Rožnov haben alle hier verfolgten Burglokalitäten ihre Funktion verloren und noch vor dem Ende des Mittelalters sind wüst geworden.

Abbildungen:

1. Kelč. Grundriß der Neustadt mit der Bezeichnung der Hl. Katharina-Kirche und des Schlosses (gotischer Kern ist schraffiert). Ausschnitt aus der Karte des stabilen Katasters vom 1830.
2. Burg Schaumburk. Gesamtgrundriß der Lokalität.
3. Burg (Neu)Schaumburk. Gesamtgrundriß der Lokalität.
4. Loučka. Gesamtgrundriß der Lokalität.
5. Eigentumsbesitz auf dem Gebiet des oberen Bečvaflusses um 1500. 1 – Staatsgrenze, 2 – Herrschaftsgrenze um 1500, 3 – Grenze der Bistumslehen, 4 – Grenze der älteren oder selbstständigen Eigentumsbesitzungen, 5 – existierende Dörfer im Jahr 1500, 6 – Ortswüstungen im Jahr 1500, 7 – Städte und Städtchen, 8 – Burgen im Jahr 1500, 9 – wüstgewordene Burgen im Jahr 1500; Zeitrechnungen in Klammern bei den Lokalitäten, die im Laufe des 16. Jhs. eingeführt werden; Siedlungen, die im 17. und 18. Jh. entstanden sind, sind nicht eingeführt; die Grenze respektieren die gegenwärtigen Kataster. A – Keleřsherrschaft des olmützer Bistums und einzelne Lehen; punktiert: ursprüngliche Ausdehnung des arnoltovicer-meziříčner Lehens im 14. Jh.; B – das Rožnovgebiet – krásener Herrschaft, gestrichelt: Herrschaftsgüter im Jahr 1411, vollgestrichelt: zurück angegliederte Güter zur meziříčner Herrschaft in der Hälfte des 16. Jhs.; C – lešener Herrschaft; D – vsetíner Herrschaft, gestrichelt: vorausgesetzte Ausdehnung des Pržnoguts; E – brumover Herrschaft, Lokalitäten vom Jahr 1424 unterstrichen; strichpunktiert: selbständiges Gut Francova Lhota in den Jahren 1515–1549; F – luko-ver Herrschaft, strichpunktiert: angegliederte Güter im 14. Jh.; G – vizovicer Herrschaft; H – aljičiner Herrschaft; J – novojičiner Herrschaft; K – štramberker Herrschaft.
6. Burg Arnoltovice. Gesamtgrundriß der Lokalität.
7. Burg Rožnov. Gesamtgrundriß der Lokalität.
8. Klenov. Gesamtgrundriß der Lokalität.
9. Pržno. Situationsskizze der Feste und ihrer Umgebung.
10. Burg Pulčín. Gesamtgrundriß der Lokalität.

